

УДЕО БЕОГРАДА У СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ

Изложба у библиотеци града Београда

Београд, град, са бурном историском прошлошћу имао је, као што има и данас, свој лик у српској књижевности. Због овога је у оквиру акције „Месец дана књиге“ у Библиотеци града Београда отворена изложба „Удео Београда у српској књижевности.“ Како података о Београду у нашој књижевности има мало пре почетка деветнаестог века, то је на изложби био обухваћен углавном материјал од тога временског периода па до најновијих дана. Изложена су била дела наших књижевника који су живели и радили у Београду и о њему писали. Изузев неколико, све књиге, као и оригинални рукописи својина су Библиотеке града Београда. Материјал је подељен у пет целина у зависности од друштвено-историских и временских момената: књижевност до седамдесетих година деветнаестог века, доба које се поклапа са периодом романтизма; временско раздобље од седамдесетих година деветнаестог века до 1915 год. најплоднији период у српској књижевности или доба реализма; књижевност у раздобљу између два светска рата, време јављања модернизма и страних утицаја, али и дела са чисто социјалном тенденцијом; књижевност од Другог светског рата до данас; и најзад, београдски књижевни часописи. Легендама су биле објашњене најважније карактеристике изложене грађе.

Један од најстаријих наших књижевника, који је извесно време, мада прилично кратко, живео и радио у Београду, у коме је основао и Велику школу 1808 године, био је Доситеј Обрадовић. Његови „*Стиги на нови годъ 1808*“ штампани у Млецима, били су прво изложено дело.

Први значајнији књижевни опис старог Београда, са његовим капијама, турском калдрмом, интересантном ношњом и свадбеним обичајима, дао је Јоаким Вујић у своме *Путешествију по Србији*. У овом најстаријем књижевном опису Београда из 1826 године, Вујић је дао и податке о простирању града, о цамијама, о београдској тврђави. Поред овога, било је изложено и Вујићево не-сригинално дело *Сербский вожд Георги — Петровичъ, иначе нареченный Црний, или Отытие Београда отъ Турака*, штампано 1843 године.

Из *Сербианке* Симе Милутиновића, штампане 1827 године у Лајпцигу, изложена је била песма „Узетие Београда конечно“.

Јован Стерија Поповић, који је у београдској средини живео кратко време, у комедији *Београд некад и сад*, штампаној 1853 године, дао је слику старих и нових обичаја и навика ондашњег Београда. Баба Станија, типични претставник патријархалног начина живота, противник је позоришта, новог морала и нове моде. То је прво значајније дело о животу у Београду педесетих година деветнаестог века.

Од Атанасија Николића, драмског писца који својим књижевним делом претставља темеље на којима се стварало национално позориште у Београду, изложено је било дело *Зидање Скадра*, штампано 1861 године.

Како је један од најзначајнијих догађаја у историји Београда друге половине деветнаестог века било бомбардовање, то су многи писци, чак и касније, узимали као мотив овај догађај. Тако је Јеремија Обрадовић-Караџић издао дело *Смрт или правда*, а у под-

наслову *Бомбардовање Београда у 12 песама*, штампано у Београду 1863 год.

Од Ђорђа Малетића изложена је била драма *Смрт цара Мијаила*, штампана у Београду 1866 године.

Милан Кујунџић-Абардар, познати и цењени песник романтизма, један од оних који су својом „чувствителношћу“ утицали на срца београдских госпођица, приказан је био књигом песама *Други јек*, штампаном 1870 године у Београду.

Од Матије Бана, плодног позоришног писца, који је својом културном делатношћу био везан за београдско позориште, изложена су била дела *Смрт кнеза Добросава* и *Марта Посадница*, штампана у Београду 1851 и 1871 године.

Једно од интересантнијих дела о Београду било је историско дело *Споменик Београда негдашњег Сингидуна*, написано 1789 године, од Матије Катанчића које је са латинског превео и посрбио Лука Поповић. Писац говори о постанку града, о његовој бурној историској прошлости, о сталној промени господара који га увек руше и наново зидају по својим навикама и обичајима. Историја се завршава коначним прелазом Београда у српске руке.

На изложби је био изложен, поред збирке песама из 1861 године и *Књига Љубомира Ненадовића* из 1881, и његов оригинални недатиран рукопис песме *Болник* написан читким, мирним и лепим рукописом.

Стари Београђанин Јован Илић, један од оних који су носили фес, пушили чибук и уживали у својим турским баштама у српском Београду, био је приказан збирком песама *Дахуре*, која је штампана 1891 године и приповеткама из београдског живота, штампаним 1860 године под називом *Београдско огледало*.

Од Јована Драгашевића, „једног од најпопуларнијих омладинских песника“ у доба романтизма, изложена је била песма *Топчидер*, објављена у збирци стихова 1869 године.

Поред песама Ђуре Јакшића и његове драме *Станоје Главаш*, штампане у Београду 1878 године, изложен је био и оригинални рукопис уводног дела драме.

Први роман који описује стари Дорхол, Калемегдан и Варош капију педесетих година деветнаестог века јесте *Сањало* Милорада Шалчанина, књижевника и дугогодишњег управника београдског Народног позоришта, који се појавио 1889 године. Изложена је била и његова збирка песама *Жубори и вихори*, штампана 1883 године.

Познати песник Владислав Каћански, „Стари бард“, био је приказан збирком својих родољубивих песама, штампаним 1879 године, које су у оно доба распаљивале патриотска осећања у целој Србији.

Од плодног писца романтизма Милана Ђ. Милићевића који је у својим *Успоменама*, објављеним тек 1952 године, дао веран опис Београда и Србије од 1831 до 1855 године, приказане су биле још и збирке приповедака: *Зимље вечери*, штампане 1879 године и *Омер Челебија*, објављене 1886 године. Интересантан је био и његов рукопис приповетке *Мачак хоће на хаџилук*, по народној причи, написан 1903 године. Рукопис има два листа а написан је читко.

На крају прве групе изложена су била и дела Чедомиља Мијатовића: *Иконија везирова мајка*, и *Рајко од Расине*, штампана 1891 и 1892 године.

Како је доба реализма у српској књижевности најплодније, то је друга група на изложби имала највише дела. Као прво приказано је било дело *Путовање по новој Србији* Сретена Л. Поповића, једног од ретко културних људи онога доба, објављено 1879 године. У овом делу има драгоцених података о животу у Србији и Београду прве половине деветнаестог века. Затим, од Косте Христића изложено је било дело *Записи старог Београђанина*, објављено од 1923 до 1925 године, у коме има података о сукобима Срба и Турака у Београду, 1862 године, о Капетан-Мишином здању, једној од најлепших зграда старог Београда, која је била подигнута 1863 године, о тадашњем културном животу нашег главног града и значајнијим људима и обичајима тога времена.

Милован Глишић, први значајнији реалиста, био је приказан својим при-

поветкама, објављеним 1882 године, а Лаза Лазаревић, као житељ Београда, исто тако збирком приповедака објављеном 1886 године.

Од Јанка Веселиновића изложен је био роман *Јунак наших дана*, „покушај београдског друштвеног романа“, штампан 1897 године, као и збирка приповедака *Од срца срцу*, издата 1897 године.

Сима Матавуљ, који је живео и радио у Београду и о њему оставио натуралистичку слику био је приказан збиркама приповедака *Из београдског живота*, објављеним 1891 године, и *Београдским причама*, штампаним 1902 године. Изложен је био и недатирани рукопис приповетке *Бакоња* у Београду. Округлим, педантним рукописом Матавуљ описује свој сусрет са Бакоњом који му прича о старим познаницима Чмањку Осињаци и осталој родбини.

Од Светолика Ранковића, рамансијера песимисте, била су изложена целокупна дела а посебно роман *Горски цар*, штампан 1897 године, у коме има описа београдског „подземља“.

Стеван Сремац био је приказан приповеткама из београдског живота, објављеним 1904 године, као и оригиналним рукописом приповетке *Чесна старина* из београдског живота који није датирани. Нарочито је била интересантна приповетка *Кир-Герас*, штампана 1908 године, у којој описује моменат посрбљавања цинцарског и грчког становништва које у тренуцима економског и културног успона нове државе, губећи ослонац који им је пружала турска држава, почиње полако да пропада. Изложен је био и последњи снимак Стевана Сремца пред кућом у Београду 1906 године.

Породица Јована Илића је једна од најзначајнијих књижевних породица старог Београда. У Палилули, у старинској, ониској кући са турском баштом, живели су и стварали Илићеви синови Милутим, Драгутина и Војислав. Милутин, песник и драмски писац, један од оних чије име није ушло ни у какву историју књижевности, био је приказан комедијом *Београд пре бомбардовања*, која је штампана тек 1954 године. Од Драгутина Илића, песника, приповедача

и романописца изложен је био оригинални рукопис песме *На распутници*, из 1895 године, као и роман из живота старог Београда *Хаџи-Диша*, објављен 1908 године. Поред ових дела била је изложена и групна фотографија Милутина и Драгутина Илића са друговима Владимиром Јовановићем и Николом Ђорићем. Најмлађи, најталентованији песник Војислав Илић, који је створио читаву револуцију у српској поезији, био је приказан збирком песама из 1887 године. Изложен је био и оригинални рукопис оне добро познате Војислављеве песме: *Под ними лишиће шуштало је жуто...* са посветом Тијани. Песма је написана на једној Тијаниној фотографији из млађих дана 1887 године у Војводини. Изложена је била и песма *Последњи гост*, спевана по истинитом догађају у познатој кафани „Код седам Шваба“, 1887 године.

Милутин Бојић, један од оних који су болно доживели рат и страдали у њему, младић који је толико топлине и жара дао српској поезији у најранијим данима свога живота, био је приказан збирком *Песме бола и поноса*, штампаном 1917 године.

Од Милана Ракића, песника Београђанина, који је српску поезију уздигао до висина на којима никада раније није била, био је приказан збирком песама објављеном 1904 године. Интересантно је било видети и Ракићев оригинални недатирани рукопис под насловом *Напомене и коректуре*, у коме се налазе објашњења за његову песму *Божур*, забележено веровање о плавом божуру који је никао на Косову после боја. Уз ово је била изложена и коректура његових шест песама.

Од Проке Јовкића, напредног песника социјалисте, изложена је била збирка песама *Поезија неба и земље*, објављена 1912 године. Владислав Петковић-Дис, који је поред Бојића у српску поезију унео осећање истинског песимизма и безнадежности, не под утицајем модернизма, који је у ово време већ био изразит, него стварног разочарања оним што му је живот пружио, био је приказан збирком *Сакупљене песме*, штампаном 1920 године.

Милорад Митровић, после Војислава Илића, најомиљенији песник Београда, приказан је био збирком песама, објављеном 1903 године и оригиналним рукописом оне познате песме *Била једном ружа једна*, коју је песник прибележио на рачуну у кафани код „Три шешира“. Рано преминули песник Стеван Луковић приказан је био збирком песама објављеном 1903 године.

Од Радоја Домановића, који је својом горком сатиром описивао друштво крајем деветнаестог и почетком двадесетог века, изложена је била *Страдија*, написана 1902 године, сатира у којој има података о београдској средини и друштву онога доба. Такође био је изложен и недатирани рукопис Домановићеве приповетке *Поред ватре* са мотивом из сеоског живота. Рукопис има шест листова, а доскора је био необјављен. Факсимил једне његове стране објављен је у чланку Димитрија Вученова о Радоју Домановићу у *Годишњаку Музеја града Београда* за 1956 годину.

Књижевник Лаза Комарчић био је приказан на изложби делом *Један разорен ум*, штампаним 1908 године, Милорад М. Петровић збирком песама, издатом 1927 године, а Даница Марковић, песникиња која се дружила са породицом Илић и одлазила у њихову кућу, неку врсту књижевног клуба Београда задњих година деветнаестог века, збирком песама *Тренуци и расположења*, која је била објављена 1904 године.

У роману *Дошљаци*, штампаном 1910 године, Милутин Ускоковић, дао је опис Београда на домаку новог века. Калемегдан, обала Дунава, уске улице и патријархални морал који спутава младе да смело ступе у нови слободнији живот, био је то стари Београд, још увек као паланка. А дошљаци су становници који су са села пуни идеала долазили да га освоје.

Сима Пандуровић који и данас живи у старом књижевничком делу Београда, у Палилули из које полако нестају трагови последњих старих кућа и башта, био је приказан младеначким стиховима *Посмртне почасти*, штампаним 1908 године.

Од познатог београдског глумца Чича-Илије Станојевића, који је деведесетих година деветнаестог века претстављао једну од највећих глумачких фигура старог Београда, била је изложена комедија *Дорћолска посла*, објављена 1922 године, са мотом:

„Ој Дорћоле, мали Цариграде,
Кроза те се проћи не могаше
Од хошака и од ћепенака
И севдаха младих девојака.“

Из друге групе изложене су биле *Песме и проза*, Велимира Рајића, објављене 1908 године, запис Николе Христића *Пре педесет година*, из 1912 године, као и *Бомбардање Београда* Јеле Новаковић, прештампано из „Годишњице Николе Чупића“ 1912 године.

Књижевност од Првог светског рата до Другог почиње драмама *Догорели кров* Боже Николајевића из 1927 године, и *Многаја љета* Душана Николајевића из 1925, са темама из живота минулог Београда.

Бора Станковић, писац оријенталног патријархалног Врања, живео је и радио у Београду и о њему писао у приповеткама *Под окупацијом*, штампаним 1929 године. Изложен је био и његов оригинални недатирани рукопис *На Калимегдану*, — цртице у којој се Бора одушевљава чистим ваздухом који му пуни груди. Рукопис има двадесетчетири листа, а написан је на полеђини једне молбе.

У овом периоду јавио се и низ мало познатих дела о Београду: *Теразије*, роман из београдског живота од Бошка Токина, штампан 1932 године, *Београдска трилогија* П. С. Талетова, роман о Београду на прелазу двеју епоха, објављен 1932 године.

Први светски рат, после кога у Србији и Београду нагло почиње да се развија капитализам, оставља трага и у књижевности. Бранимир Ђосић романом *Покошено поље*, објављеном 1934 године, описао је београдску средину пред Први светски рат, а нарочито после њега. Изложен је био и рукопис овога романа поред фотографије на којој се већ виде трагови које је подмукла болест исписала на лицу овога рано преминулог књижевника.

Надежда Тутуновић дала је слику старог Београда својим *Београдским причама*, штампаним 1934 године, а Младен Живановић у књизи *По траговима прошлости* из 1935 године, један докуменат о Београду пре тридесет година. Мирослав Голубовић рекао је неколико нових речи о одбрани Београда 1915 године у делу: *Fragmenta tragoediae belli*, које је објављено 1932 године. После многих писаца Зора Ђорђевић је у роману *Други дан, нови живот, други људи* још једном писала о старом патријархалном Београду. И Божа Ковачевић је приповетком *Највећи севап*, која је објављена 1928 године, описао Стари Дорћол, а у песми *Београд са Бодлеровим мотом* говорио о његовим променама: „Београд лик мења а ја старији оста...“

Две књижевнице, Исидора Секулић и Милица Јанковић, везане су биле својим делима за Београд. Од њихових дела изложена су била: *Хроника паланачког гробља*, дело објављено 1940 године и *Људи из скамије*, дело штампано 1937 године.

Прави претставник новог Београда био је Бранислав Нушић. У комедији *Београд некад и сад*, штампаној 1931 године, говорио је и о старом начину живота. Али нови импулси за Нушића су били важнији и тако је нови Београд дао: *Госпођу министарку*, 1931 године, *Ожалошћену породицу*, 1934, *Покојника*, 1937 године.

Никола Трајковић романом *Госпођа из велике собе*, штампаним 1955, још једном се вратио на опис Београда на почетку нове епохе.

Књижевност до Другог светског рата завршила се збирком песама *У граду радости*, Стевана Бешевића, штампаном 1940 године, уз коју је био приложен и оригинални рукопис песме *Три светла дана*, посвећене браниоцима Београда 1915 године и *Сменом генерација* Стевана Јоковљевића, штампаном 1938 године, која је већ изразито најавила нове дане.

Најновија књижевност развијала се у духу Другог светског рата који јој је претходио. Београд и даље наставља своју књижевну традицију. Десанка

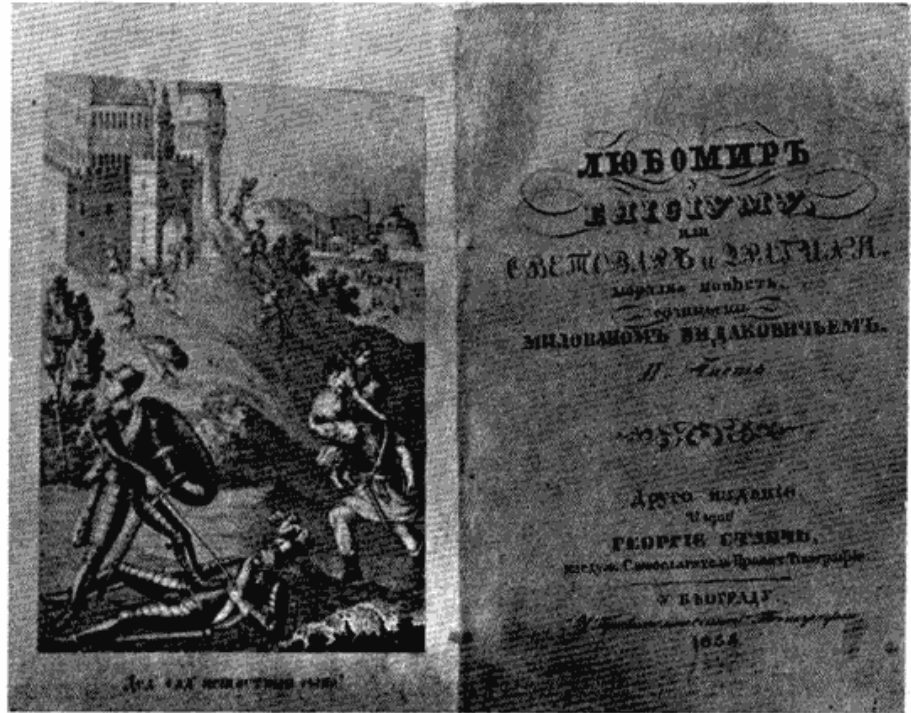
Максимовић и Вељко Петровић дали су свој дуг граду у коме живе. Душан Матић и Александар Вучо у роману *Глухо доба*, објављеном 1940 године, поново су васкрсли живот Београда на прелазу двеју епоха. Београд, „престоница—паланка, спојена са Западом само савским мостом“, дао је много материјала за обраду. И Вучов аутобиографски роман *Распут*, објављен 1954 године говорио је о његовом животу у прошлости из перспективе садашњости. Синиша Пауновић писао је о окупацији у роману *Пуста земља*, штампаном 1948 године, а Јован Поповић 1952 године посветио је једну песму Београду. И Иво Андрић, иако окупиран старом босанском касабом у роману *Госпођица*, штампаном 1945 године, као и *Новим приповеткама*, објављеним 1948 године, дао је податке о животу у Београду. Революционарни и борбени Београд био је описан у *Песми Оскара Давича*, штампаној 1952 године, *Забрањеном животу* Драгана Марковића, објављеном 1956, *Кући лопова* Боре Ђосића, штампаној 1956 године. На крају изложена је била и збирка песама *Од немила до недрага*, Милана Дединца, награђена Октобарском наградом за 1957 годину.

Као последња целина изложени су били београдски књижевни часописи са драгоценим подацима из прошлости нашег града. Кроз њих су се могла са успехом пратити и политичка струјања старог Београда, партиска подељеност као и сав културно-просветни и економски живот Београда. Као један од најстаријих београдских књижевних часописа изложена је била *Шумадинка* Љубомира Ненадовића, излазила од 1850 године, часопис који је био забрањиван због своје напредности; затим *Вила Стојана Новаковића*, излазила од 1865 године; *Рад* Пере Тодоровића, излази од 1874; *Преодница* Петра Периновића, излазила од 1873 године; *Отаџбина* Владана Ђорђевића, излазила од 1875; *Српски преглед* Љубомира Недића, часопис који је излазио од 1895 године; *Дело* Стојана Протића, излазило од 1894; *Српски књижевни гласник* Богдана Поповића, излазио од 1903 године. Док је *Отаџбина* претстављала у

старом Београду прави европски часопис *Српски књижевни гласник* је најбоље одговарао потребама свога времена.

Београдски књижевни часописи претстављали су крај изложбе о српској књижевности која се стварала у нашем вољеном граду о кога су се у прошлости многи непријатељи отимали. Дао је он не мали допринос српској књижевности која се у њему највише и развила.

Сл. 1 — „Љубомир у Елисиуму“ од Милована Видаковића, Београд 1858

A PROPOS DE L'EXPOSITION DE «LA PARTICIPATION DE BELGRADE À LA LITTÉRATURE SERBE» À LA BIBLIOTHÈQUE MUNICIPALE DE BELGRADE

LJ. LAZIĆ

Belgrade, ville au passé historique tumultueux, a eu, comme elle l'a encore aujourd'hui, sa figure dans la littérature serbe. C'est pour cette raison que, dans le cadre «du Mois du Livre», on a organisé dans les locaux de la Bibliothèque Municipale une exposition sur «La Participation de Belgrade à la Littérature Serbe». Comme les mentions sur Belgrade sont assez rares dans notre littérature avant le XIXe siècle, cette exposition a compris surtout les matériaux se rapportant à la période allant de cette époque à nos jours. On y a présenté des oeuvres de nos écrivains qui ont vécu et travaillé à Belgrade et ont écrit sur lui. A quelques exceptions près, tous les livres, et les manuscrits originaux, qui sont la propriété de la Bibliothèque Municipale de Belgrade, ont pu être présentés. Ces matériaux ont été répartis en cinq ensembles correspondant à des moments sociaux et historiques ou à des époques déterminées, à savoir: la lit-

térature jusqu'aux années soixante-dix du XIXe siècle à 1915, époque la plus féconde de notre romantisme; la période allant des années soixante-dix du XIXe siècle, période qui correspond à celle de notre romantisme; la période allant des années soixante-dix du XIXe siècle à 1915, époque la plus féconde de notre littérature serbe, époque aussi du réalisme; la littérature d'entre les deux guerres, une littérature faite de modernisme et d'influences étrangères, mais comportant aussi des oeuvres de tendances purement sociales; la littérature allant de la Seconde Guerre Mondiale à nos jours; et, enfin, les revues littéraires de Belgrade. Des légendes expliquaient les caractéristiques les plus importantes des pièces exposées.

Illustration dans le texte:

Fig. 1 — „Ljubomir u Elisiumu” par M. Vidaković, Belgrade 1858.